

## KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

### Chronicon Minus, İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı, Yorgios Sfrancis'in Anıları\*

Şahin KILIÇ\*\*

Yorgios Sfrancis 30 Nisan 1401'de İstanbul'da doğmuş, 16 yaşından itibaren Palaiologosların maiyetinde çeşitli görevlerde bulunmuştur. II. Murad'a elçilik görevi, Patras, Sisam, Sparta gibi şehirlerde valilik görevlerinin yanı sıra 1451 yılında İstanbul'a dönmüş ve *Megas Logothetis* unvanı almıştır. Şehrin Türkler tarafından fethi sırasında İstanbul'da görgü tanığı olan Sfrancis, esir düşmesine rağmen bir süre sonra özgürlüğüne kavuşmuş ve Mora'ya giderek Thomas Palaiologos'un hizmetine girmiştir. 15. yüzyılın dört büyük Bizans tarihçisinden biri olan Yorgios Sfrancis, 1401–1477 yılları arasındaki olayları anlattığı *Chronicon Minus* (Minus Kroniği=Küçük Kronik ya da Kısa Kronik) adıyla bilinen hatıralarını yazmıştır. Kendisi 1401–1413 yılları arasındaki olaylara yaşı küçük olduğu için tanık olmadığını belirttikten sonra, merkezinde Palaiologos hanedanının bulunduğu 1413–1477 yılları arasında yaşanan gelişmeleri, tanık olduğu veya tanıklardan öğrendiği şekilde hatırat tarzıyla anlatır. Eserin en önemli özelliği, sağlam bir kronolojiye dayanmasıdır ve bu özelliğiyle dönemin diğer Bizans tarihçilerinden ayrılır. 15. yüzyılın Bizans-Osmanlı ekseninde gelişen olayların birinci elden kaynağı olması, İstanbul'un fethinin görgü tanığı olarak anlattıkları ve sağlam kronolojisiyle hem Bizans hem Osmanlı

---

\* *Chronicon Minus, İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı, Yorgios Sfrancis'in Anıları*, (Çeviren ve Notlandıran Levent Kayapınar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, XIII+480 sayfa, ISBN 978–605–42–0829–6

\*\* Arş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, [sahinkilic@yahoo.com](mailto:sahinkilic@yahoo.com).

tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. Sfrancis'in eseri *Chronicon Minus*'un dışında, araştırmacılar tarafından *Chronicon Maius* (Maius Kroniği=Büyük Kronik) olarak adlandırılan bir başka eser uzun yıllar Sfrancis'e atfedilmiş, ancak 1966 yılında bu eserin sahil olmadığı anlaşılmıştır. Romen tarihçi Vasile Grecu tarafından yapılan bu tespitle sahil olan Y. Sfrancis eseri *Chronicon Minus* olarak adlandırılmış, daha uzun ve 1258–1481 yılları arasını kapsayan diğer eserin ise 16. yüzyılda Monemvasia Metropolitisi Makarios Melissinos'un eklemeleriyle oluşturulduğu anlaşılmıştır. Bu eser V. Grecu tarafından *Pseudo-Sfrancis* veya *Chronicon Maius* olarak adlandırılmıştır. V. Grecu'dan sonra 1990'da R. Maisano tarafından başka bir yazmaya dayanarak *Chronicon Minus*'un İtalyanca tercümesiyle birlikte yeni bir yayını (edition critique) basılmıştır. Eser, yazmalara dayalı bu iki yayından başka Çağdaş Yunanca, Bulgarca, İngilizce gibi Batı dillerine de tercüme edilmiştir. Burada tanıtım ve eleştirisini yapacağımız eser ise yukarıda künyesinden de anlaşılacağı gibi Yorgios Sfrancis'in *Chronicon Minus* adlı eserinin notlandırılmış Türkçe tercümesidir.

Eser, *Önsöz* ve *Giriş* (s. IX-XIII) bölümünden sonra, Yorgios Sfrancis ve eseri hakkında bilgi veren alt başlıklardan oluşan *Değerlendirme* (s. 1–16) ve *Sfrancis'in Eserinin İçeriği* (s. 17–26) bölümleriyle devam etmektedir. Notlandırılmış Çeviri Metin (s. 27–425), çift numaralı sayfalarda Türkçe tercüme, tek numaralı sayfalarda tercüme edilen Yunanca metnin ilgili kısmı gelecek şekilde dizilmiştir. Türkçe tercüme altına açıklamalar için dipnot sistemi kullanılmıştır. Çeviri metnin bitiminden sonra, Şahıs ve Yer İsimleri için Transkripsiyon ve Transliterasyon Tabloları eklenmiştir (s. 427–446). Eserin son kısmı *Bibliyografya* ve *Genel Dizin* (s. 447–480)'den oluşmaktadır.

Eserin tercüme ve notlandırma kısmına geçmeden önce “Çeviren ve Notlandırın” Levent Kayapınar'ın yazdığı *Önsöz*'den başlayarak *Giriş*, *Değerlendirme* ve *Sfrancis'in Eserinin İçeriği* bölümleriyle ilgili bazı noktalar üzerinde durmak gerekmektedir. Toplam 31 sayfadan oluşan bu bölümler, çok sayıda imlâ hatasını saymazsak ciddi bilgi hataları ve bilimsel üsluba yakışmayan ifadelerin yanı sıra, eserin bütününe de yansıyan bilim etiğine aykırılıklarla doludur. Öncelikle 31 sayfalık bu dört bölümün yeniden tashih edilmeye muhtaç olduğunu vurgulamak gerekir. Bu bölümlerin aceleye getirildiği her halinden bellidir. Aynı özensizlik L. Kayapınar'ın esere çarpıcı olsun diye koyduğu isimde de görülmektedir. *İstanbul'un Fethinin Bizanslı “Son” Tanığı* sanki çok sayıda Bizanslı'nın sonuncusu gibi anlaşılmaktadır. Bir başka örnek tercüme edilen eserin ismiyle ilgilidir. Levent Kayapınar'ın da *Giriş* bölümünde belirttiği gibi Yorgios Sfrancis eserine bir isim koymamıştır. Bu nedenle araştırmacılar diğışik isimler kullanmıştır. L. Kayapınar'ın kitap kapağında kullandığı *Chronicon Minus*

(*Küçük Kronik*) bunlardan en bilinenidir. Pseudo (Sahte)-Sfrancis olarak bilinen Makarios Melissenos'un yazdığı *Chronicon Maius* (Büyük Kronik)'tan ayırmak amacıyla kullanılan bu isimler daha sonraki tercüme ve edisyonlarında farklı terimlerle kullanılmıştır. L. Kayapınar, kapakta doğru kullandığı bu *Chronicon Minus* ismini tercih ederken eseri tanıttığı bölümlerde *Kronikon Mikron*, *Kronikon Maius* isimlerini kullandığı görülmektedir. Burada eserin ismiyle ilgili transkripsiyonda tutarsızlık görülmektedir. Küçük Kronik için *Chronicon Minus* kullanıyorsanız diğeri için *Chronicon Maius* kullanmak gerekir. Her ikisi de Lâtince'dir ve tutarlı olur. Eğer Yunanca *Kronikon Mikron* yazımını tercih ederseniz o zaman diğeri için de *Kronikon Megan* yazmanız gerekir. Böylelikle her ikisi de Yunanca olur. Kaldı ki L. Kayapınar'ın tercümede kullandığı transkripsiyon sistemine göre bunları da "Kronikon" olarak değil "Hronikon" olarak yazması gerekirdi. Transkripsiyon tutarsızlıklarına örnekler çoğaltılabilir. Mesela bir yerde Macarios Melissenos (s. 7, 8, 12), bir başka yerde Makarios Melissinos (s. IX, XII, 10) yazdığı görülür. Aynı şekilde Manuel (s. 8, 9) – Manuil, veya Çeviri-Metin'de İosif – İosif (s. 48) bu örneklerden bazılarıdır. Aynı tutarsızlık Bibliyografya'da yazar ve eser isimlerinin transkripsiyonunda da söz konusudur. Örneğin Kayapınar kendi sistemine göre yazdığı kitabının adında "Yorgios", aynı adı bibliyografyada Georgios, "Sfrancis"i "Sfrantzis" olarak yazmıştır.

Öte yandan 31 sayfadan oluşan bu bölümlerde bilimsel üsluptan uzak bazı ifadeler görülmektedir. *Önsöz*'ünde yazdığı şu cümle en çarpıcı örnektir: "*Makarios Melissinos adlı bir sahtekârın eserini çevirdiğinden habersizdi*". Çevirmen, Makarios Melissinos adlı tarihî şahsiyeti sahtekâr ilan etmektedir. Buradan Kayapınar'ın tarihî metinleri neşrederken kullanılan *Pseudo* teriminin bağlamını anlamadığı anlaşılmaktadır. Orijinal metinden istinsah eden başka biri tarafından değiştirilerek veya eklemeler yapılarak yeniden yazıldığı tespit edilen eserlerin sahit olmadığını belirtmek ve orijinalinden ayırmak amacıyla kullanılan Yunanca *pseudo* (sahte) terimi, onu yazan kişinin bir sahtekâr olduğunu göstermez. Örneğin Osmanlı kaynaklarından *Pseudo Ruhî* olarak bilinen eserin yazarı Ruhî'nin de sahtekârlık yapmak amacıyla olduğunu söylemek gülünç olurdu.

Kayapınar, eserinin ne kadar önemli olduğunu anlatmak amacıyla *Pseudo-Sfrancis* olarak bilinen eserin bir bölümünün daha önce yayımlanmış Türkçe tercümesiyle ve çevirmeniyle âdeta alay etmektedir. Bu tercüme yapıyı ve eserin ismini zikretmediği halde, *Önsöz*'den başlayarak dört ayrı yerde tekrarlayarak bu eseri ve yazarını eleştirmiştir. Ancak ne tuhaftır ki hep isim zikretmeden ve dipnotta göstermeden eleştirdiği ve alay ettiği bu eseri *Bibliyografya*'da göstermiştir. Oysa bu alanda çalışan herkes tarafından

bilinen bu tercümenin<sup>1</sup> Pseudo-Sfrancis'ten yapılmış olması, alay etme hakkını kimseye vermemelidir. Ayrıca, Pseudo-Sfrancis'e ait eser de, Bizans araştırmaları yapan herkesin bildiği gibi *Pseudo* dahi olsa tarihî bir metin olarak yine de kıymetlidir. Kaldı ki çevirmenin kendisi de Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan ve V. L. Mirmiroğlu tarafından yayımlanmamış tercümeden sıklıkla faydalanmıştır.

Söz konusu bölümler bilimsel etik açısından da tamamıyla sorunlu gözükmektedir. Örneğin çevirmen Sfrancis'in daha önce M. Philippides<sup>2</sup> tarafından yapılan İngilizce tercümesinden faydalandığını belirtmesine rağmen, bu eseri dipnotlarında göremiyoruz. Ancak Bibliyografya'da göstermiştir. Aynı şekilde eserin Bulgarca tercümesinden de faydalandığını belirtmesine rağmen herhangi bir dipnot koymamış fakat Bibliyografya'da göstermiştir. Esas sorun ise, Sfrancis'in hayatı, dinî görüşleri ve eserinin içeriği hakkında yazdığı 16 sayfalık Değerlendirme bölümündedir. Kayapınar, bu konularda çok sayıda araştırma olmasına rağmen, tek bir dipnot dahi göstermemiştir. Bu kısım okunduğunda pek çok araştırmadan bahsedilmektedir. Dolayısıyla yazdıklarını uydurmadığı, en azından birkaç eserden faydalandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, metni yazmak için faydalandığı Sfrancis üzerine yapılmış çalışmalardan bahsetmemesi bilimsel metot açısından etik görünmemektedir. Örneğin Pseudo-Sfrancis'i gerçeğinden ayırt eden çalışmaları saydıktan sonra sanki kendisi tespit ediyormuş gibi her iki nüshadan örnekler vermektedir. Örneği verdikten sonra: “*Bu olayda olduğu gibi Maius'ta sık sık Melissinos ailesine göndermeler yapılması esere ait elyazmaların Makarios Melissinos'un yaşadığı Napoli gibi yerlerde bulunması bu eserin 1573–1575 yılları arasında Metropolit Makarios Melissinos tarafından yazıldığı tezini kuvvetlendiriyor.*” diyerek bunu sanki ilk defa kendisinin keşfettiği izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca, bu bölümde bazı kısımların tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir eserden tercüme edildiyse dahi ki edilebilir, en azından Türk kamuoyunu bilgilendirme görevi edinmiş yazarın dipnotta bunu göstermesi gerekirdi. Benzer şekilde pek çok yazarın görüşlerinden bahsedilmiş ancak eserleri gösterilmemiştir. Bazı yazarların isimlerinin hatalı yazımı zaten hiç görmediği bir eserden bahsettiğini ortaya koymaktadır. Örneğin, “*Bu görüşün etkisiyle 1940 yılında Raymond ve Joseph Loenertz, Dölger'in bu iddiasını kabul ettiler*” cümlesinden, aslında tek kişi olan ve ismini hep Raymond-Joseph Loenertz

<sup>1</sup> *Şehir Düştü! Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul 1992; *Bizanslı Tarihçi Francis Şehir Düştü!, 600'lü Yıllardan 1461'e*, haz.ve çev. Kriton Dinçmen, İstanbul 2004.

<sup>2</sup> *The Fall of the Byzantine Empire a Cronicle by Georg Sphrantzes 1401-1477*, çev. M. Philippides, Amherst 1980.

olarak kullanan ünlü bilim adamını iki ayrı kişi zannettiği anlaşılmaktadır. Bu durum eğer cahillikten kaynaklanmıyorsa muhtemelen tercüme ettiği eserin hatasını aynen aktarmasından kaynaklanıyor olsa gerek.

Diğer yandan, söz konusu bölümde çevirmenin kendi yorumları ve bazı imaları anlayamamıştır. Kanaatimizce bu cümlelerin bilimsel metotlara uygunluğu tartışmalıdır. Bunlardan biri şöyledir: “*Dünyanın en tanınmış Bizantologları tarafından küçük ve büyük ruznamelerin iki farklı kişi tarafından değişik yüzyıllarda yazıldığına kanıtlanmasına rağmen her iki eserin de İstanbul’un fethine şahit olan Sfrancis’e ait olduğuna dair iddianın bazı çevreler tarafından günümüzde de sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir.*” Bu cümlede çevirmenin hangi çevrelerden bahsettiği anlaşılmamaktadır.

Kayapınar, *Önsözünde* Yunanca metnin tercümesini 2003 yılında bitirmesine rağmen notlandırmasının 6 yıl sürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca tercüme esas aldığı Yunanca metnin Riccardo Maisano<sup>3</sup> tarafından İtalyanca tercümesiyle beraber yayınlanan eser olduğunu belirtmiş, bunun yanında R. Maisano’dan önce Vasile Grecu<sup>4</sup> tarafından Romence tercümesiyle beraber yayınlanan eserle karşılaştığını belirtmiştir. Her iki Sfrancis yayını da el yazmalarının tenkitli neşrine (edition critique) dayanmaktadır. Dolayısıyla Bizans araştırmalarında halen en güvenilir edisyonlar olduğu kabul edilen yayınlardır. Çevirmen, el yazmaları üzerinden çalışamayacağı için bu iki yayından birini tercüme esas almak mecburiyetindedir. Ayrıca, Sfrancis’in yukarıda bahsedilen İngilizce tercümesinin yanı sıra, iki ayrı Çağdaş Yunanca tercümesi<sup>5</sup> ve Bulgarca tercümesinden<sup>6</sup> de faydalandığı ifade edilmiştir. Bunlar arasından Dimitra Moniu’nun yaptığı Çağdaş Yunanca tercümeden notlandırma kısmında faydalandığını ayrıca belirtmiştir. Bütün bu ifadelerini belirttikten sonra notlandırılmış tercüme bölümüyle ilgili sorunlara geçebiliriz. Bu bölüm uzun olduğundan maddeler halinde değerlendirmek daha pratik olacaktır. Öncelikle notlandırma sisteminden ve içeriğinden bahsedecek olursak şunları sıralayabiliriz:

<sup>3</sup> Giorgio Sfranze, *Cronaca*, ed. Riccardo Maisano, Academia Nazionale dei Lincei, Roma 1990.

<sup>4</sup> Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401–1477, in anexa Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos Cronica 1258–1481*, ed. Vasile Grecu, Bükreş 1966

<sup>5</sup> Georgios Sphrantzes, Βραχύ Χρονικό Giriş, Çağdaş Yunanca Çev.-Yorum Dimitra I. Moniou, Atina 2006; Georgios Sphrantzes, Χρονικό, Çev: Tasos Vourmas, I-III, Ekdoseis Pataki, Athina 2001.

<sup>6</sup> Georgi Sfrantzes, *Dnevnikt na edin vizantiyski sanovnik*, Bulgarca’ya çev. Hristo Matanov, Sofya 1996.

1- Toplam 675 dipnot kullanmıştır. Bunların bir kısmı yer ve şahıs isimlerini açıklamak amacıyla, bir kısmı kaynakları göstermek amacıyla kullanılmıştır. Burada ilk dikkati çeken konu notlandırmanın kendi içindeki tutarsızlığıdır. Örneğin bazı yer isimleri için yarım sayfaya yakın gereksiz bilgilerle dolu açıklama yapıldığı, bazıları için tek satır bile yazılmadığı görülmektedir. Burada ilgi çekici olan şey, uzun açıklamalarla yapılan yer isimlerinin hepsinin Mora'daki yer isimleri olduğu, bu yerlerin Osmanlı devrindeki demografik yapısı, vergi gelirleri vs. gibi bilgilerle dolu olmasıdır. Üstelik hepsinde de çevirmen kendi doktora tezine ve makalelerine başvurmuştur. Çevirmenin kendi eserlerine başvurduğu not sayısı 50'den fazladır. Bilim adamlarının kendi eserlerine atıfta bulunmalarında elbette sakınca yoktur. Ancak burada ilgisi olmayan lüzumsuz bilgilerin yanı sıra, kendi eserlerinden önce ve sonra yazılmış referans eserleri zikretmek yerine yayımlanmamış doktora tezine veya makalelerine gönderme yapmasıdır.

2- Notlandırmada, Sfrancis'in sıklıkla (10'dan fazla) göndermede bulunduğu İncil'den alıntılar mevcuttur. Çevirmen, bu sözlerin yer aldığı İncil'in ilgili yerini göstermiştir. Burada anlaşılmayan şey bazı yerlerde Yunanca İncil'den, bazı yerlerde Türkçe İncil'den faydalanmış olmasıdır. Bu muhtemelen bazı notlarda Çağdaş Yunanca çevirinin dipnotlarından faydalanmış olmasından kaynaklanmaktadır

3- Çevirmen yukarıda da belirttiğimiz gibi Çağdaş Yunanca tercümenin dipnotlarından faydalandığını belirtmiştir. Faydalandığı yerlerin bir kısmında eseri göstermiştir. Örneğin dipnotlar 142, 144, 145 414, 378, 376, 620, 626'da tamamen Çağdaş Yunanca'dan tercüme edilmiş ve eser gösterilmiştir. Ancak tespitlerimize göre çok sayıda dipnotta yine Çağdaş Yunanca tercümenin dipnotlarından aynen almasına veya biraz değiştirerek tercüme etmesine rağmen kendi notuymuş gibi yazdığı görülmektedir. Kabaca incelediğimizde Çağdaş Yunanca tercüme atıfta bulunmadan aynen aktardığı dipnotlardan bazılarının numaralarını karşılaştırmak isteyenler için şöyle sıralayabiliriz:

Kayapınar'ın Dipnotlar Numaraları (d.n.) ve D. Moniou'nun Çağdaş Yunanca (Ç.Y) dipnotları:

dn.4 (Ç.Y. s.47), dn.258 (Ç.Y. s. 143, dn. 108), dn.260 (Ç.Y. s. 143), dn.388 (Ç.Y. s. 197, dn. 158), dn.393 (s. Ç.Y. 199, dn. 161), dn.394 (Ç.Y. s. 201, dn. 162), dn.401 (Ç.Y. s. 203, dn. 165), dn.405, 400 (Ç.Y. s.201, dn. 164) dn.541 (Ç.Y. s. 247), dn.419 (Ç.Y. s. 215), dn.405 (Ç.Y. s. 207, dn.173), dn.555 (Ç.Y. 251), dn.543 (Ç.Y. s. 249) dn.612 (Ç.Y. s. 261),

dn.616 ve 617 (Ç.Y. s. 263), dn.623 (Ç.Y. s. 265), dn.648 (Ç.Y. s.275), dn.653 ve 654 (tek dipnotu ikiye ayırmış Ç.Y. s.277), dn.663 (Ç.Y. s. 279), dn.652 (Ç.Y. s.277), dn.671, 672 ve 673,(Ç.Y. s.281), dn.675 (Ç.Y. s. 283).

Bir eserden faydalanmakla aynen aktarmak arasında büyük fark olduğunu kanaatimizce çevirmen de bilmektedir. Birkaç yerde Çağdaş Yunanca tercümeyle atıfta bulunmanın tamamını nakletme hakkını verdiğini zannetmiş olmalıdır. Kanaatimizce söz konusu eseri hazırlayan D. Moniu'ya bir özür borçludur. Öte yandan 6 yıl süren notlandırmanın önemli bir kısmında Çağdaş Yunanca'dan dipnot tercümesi yaptığı anlaşılmaktadır.

4- Notlandırmadaki sorunlar yukarıda saydıklarımızdan ibaret değildir. Burada 675 notun tamamını değerlendirecek değiliz. Ancak incelememiz sırasında göze çarpan bazı notlar hakkındaki tespitlerimizle yetineceğiz. Bunlardan bazıları şöyledir.

a- dn. 10: Yunanca metinde Sfrancis, imparator anlamına gelen Βασιλεύς (Vasilevs/Basileus) kelimesini kullanmasına rağmen Çevirmen burada Βασιλέας (Vasileas/Basileas) kelimesi kullanıldığını belirterek bunun anlamını açıklamaya girişmiştir. Aslında *Vasileas* (Βασιλέας) Vasilevs (Βασιλεύς) kelimesinin Ortaçağ'da ve Çağdaş Yunanca'da kullanılan bir formudur ve kaynaklarda nadiren kullanılır. Bu kelimenin başka daha sık kullanılan asıl formlarından biri de Βασιλιάς (Vasilias/Basilias)'dır. Kayapınar'ın başka dipnotlarda da (dn. 14, 26, 30) aynı hatayı tekrarlaması, kendisinin Ortaçağ Yunancasına ne kadar hâkim olduğuna dair ciddi şüphe uyandırıyor. Yine, Sfrancis'in kullandığı *autokrator* (αὐτοκράτωρ) kelimesini *autokratoras* olarak çevirmiş ve açıklamıştır. Ayrıca Kayapınar'ın kullandığı transkripsiyon kuralına göre bu *aftokrator* olmalıdır. (s. 42) Aynı şekilde, *protostrator* (πρωτοστράτωρ) yerine *protostratoras* ve *protostratoros* gibi yanlış formlar kullanılarak, *autokratoras* örneğindeki gibi Sfrancis'te olmayan kelimeler icat edilmiştir. Aslında kelimelerin sonundaki *-as* eki Eski Yunanca'da ismin *-i* halidir (*protostrator-os* tekil iyelik halidir) ve bugün Çağdaş Yunanca'da bu haliyle kullanılmaktadır. Bu hatanın farklı kelimelerde sürekli tekrarlanması Türkçeye çeviri yapılırken esasında bu kısımların doğrudan Çağdaş Yunanca'dan yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Çeviride Kayapınar'ın Yunancasının yetersizliğini kanıtlayan başka hatalar da var. Örneğin s. 28'de “sözde keşiş” yerine doğrusu “keşiş denilen” olmalıdır. Ayrıca s. 54'te *ton ariston andra* (τον ἀρίστον ἀνδρα) “en iyi adam” olarak kelimesi kelimesine çevrilmiş, ama bu terim aslında “asil, soylu” anlamını taşır. Yine aynı sayfada *stratioton kai doron* (στρατιωτῶν καὶ δῶρον) “askeri hediyeler” diye çevrilmiş, doğrusu “askerler ve hediyeler” olmalıydı.

**b-** dn. 16: Çevirmen burada Despot I. Theodoros için Sfrancis'in kullandığı porfirogennitos sıfatını uzun bir notla açıklamaya girişmiştir. Kanaatimizce artık lisans öğrencilerinin dahi bildiği bu kelimenin etimolojik kökeninden başlamaya ve bu denli uzun bir not yazmaya lüzum yoktur. Bu bilgiyi aldığı kaynağa göndermesi yeterli olurdu. Ardından bu sıfatın Sfrancis tarafından Despot I. Theodoros Palaiologos için kullanıldığını belirterek onun biyografisini anlatmaktadır. Bu bilgi için sadece kendisinin yayımlanmamış doktora tezine göndermede bulunması ilgi çekicidir. Burada, Despot Theodoros Palaiologos hakkında referans gösterilecek tek eserin doktora tezi olmadığını belirtmek gerekir. Çevirmen, eser boyunca sıklıkla bu yönteme başvurarak neredeyse her konuda doktora tezine veya makalelerine gönderme yapmaktadır. Öte yandan bu şekilde gereksiz ayrıntılara boğulmuş notlandırma ortaya çıkmıştır.

**c-** Dn. 45: Çevirmen burada Çelebi Mehmed için Sfrancis'te ve diğer Bizans kaynaklarında sıklıkla kullanılan Yunanca Κυρίττης (Kirisicis) unvanını tartışmıştır. Burada Prof. Halil İnalçık'ın Diyanet İslam Ansiklopedisindeki "Mehmed I" maddesinde bu kelimenin "genç efendi" manasına geldiğini ve I. Mehmed'in bu kelimedenden gelen "Kirişçi" lakabıyla tanındığına dair görüşünü etimolojik açıklamalarla düzeltmeye girişmiştir. Çevirmene göre bu kelime, ok atılan yayın esnek bağı yapan kişi için kullanılan "kirişçi" lâkabından kaynaklanmaktadır. Bu görüşü için en önemli dayanağı ise Chalkokondyles'te I. Mehmed'in küçüklüğünde bu mesleği öğrenmek üzere bir kirişçiye verildiğine dair ifadedir. Ancak ne hikmetse çevirmen bu önemli iddiasına dayanak olarak gösterdiği Chalkokondyles'in eserinde nerede olduğunu gösterememiştir. Muhtemelen indeksinde "kyritzes" olarak aradığı için bulamamış olmalıdır. Ancak başka kaynaklardan okuduğu bu iddiayı aynen aktarmaktan da geri duramamış görünmektedir. Bununla birlikte, Chalkokondyles'in bilgi verdiği doğrudur.<sup>7</sup> Ancak buna rağmen sadece bu bilgiye dayanarak I. Mehmed'in "kirişçi"de çalıştığı için Bizans kaynaklarındaki lâkabının "kyritzes" olduğunu iddia etmek doğru değildir. Kayapınar'ın kendince yaptığı etimolojik açıklamalar ve Chalkokondyles'e dayanan iddialarını yazarken, bu konuda ilk çalışmayı yapan P. Wittek'in ünlü makalesinden habersiz olduğu anlaşılmaktadır.<sup>8</sup> Dolayısıyla yeni bir keşif yaptığı izlenimi yaratarak Halil İnalçık'ın

<sup>7</sup> Bkz. Laonici Chalcocondylae, *Historiarum Demonstrationes*, yay. E. Darko, c. II, Budapeşte 1922, s. 168, 8-9. Çevirmen bu eserin künyesini verirken yazarın adını sürekli hatalı yazmıştır. Doğrusu bizim yazdığımız gibidir.

<sup>8</sup> Paul Wittek, "Der 'Beiname' des osmanischen Sultans Mehmed I", *Eretz-Israel* 7 (1964), s. 144-153.



görüşlerini düzeltmeye girişmeden önce basit bir araştırma dahi yapmadığı anlaşılmaktadır.

**d-** L. Kayapınar, atıfta bulunduğu eserlerde tutarsızlık içindedir. Örneğin tarihçi Dukas'ın dört ayrı yayınına ayrı yerlerde atıflar görülmektedir. Bazı durumlarda Çağdaş Yunanca tercümesini, bir başka yerde V. Mirmiroğlu'nun Türkçe tercümesini kaynak göstermektedir. Hangisini ne sebeple kullandığı anlaşılamamıştır. Aynı şey Kritovulos'un eseri için de söz konusudur. Bu tür çağdaş Bizans kaynaklarını kullanırken daha tutarlı bir yol izlenmelidir. Aksi takdirde tercüme okuyan araştırmacının işini zorlaştırmaktan başka bir işe yaramadığı söylenebilir. Aynı sorun *Bibliyografya*'nın düzeninde de görülmektedir. Philippides'in tercümesi aslında Bibliyografya'da hatalı olarak s. 458'de "T" harfi altında konumlandırılmıştır. Hâlbuki *The Fall of the Byzantine Empire...* başlıklı çeviri ya "F" harfi ya da çevirmenin soyadına göre "P" harfi altında yer almalıydı. Öte yandan eserin Bulgarca ve Çağdaş Yunanca çevirileri ile Maisano edisyonu, Sfrancis'in ön adı esas alınarak "G" harfi altında sıralanmıştır ki bu da hatalıdır. Aynı eserin diğer edisyonu Bibliyografya'da editörün soyadı (Greco) altında sıralanmış olup, bu da bir tutarsızlık örneği teşkil etmektedir. Mirmiroğlu'nun Pseudo-Sfrancis tercümesi ise hem "M" hem de "Y" (*Yeoryios Francis...*) harfi altında iki yerde (s. 456 ve 460) tekrarlanmıştır. Benzer tutarsızlık ve hatalar *Bibliyografya*'da listelenen Dukas, Ioannis Anagnostis, Laonikos Halkokondilis gibi diğer Bizans kaynakları için de geçerlidir. Akademik bir çalışmadan beklenmeyecek bu gibi hatalara işaret edilmesinde fayda görüyorum.

Kayapınar, Yunanca Metin ve Çeviri bölümünde R. Maisano'nun yayınına esas aldığı belirtilmiş olmasına rağmen Yunanca metnin dizgisini Maisano'nun eserine uygun yapmadığı görülmektedir. R. Maisano'nun yayını tenkitli neşir olduğundan, Yunanca metnin satır numaralarını, nüsha farklılıklarını, her bölümün konusuyla ilgili diğer Bizans kaynaklarının referanslarını göstermiştir. Sfrancis'in bahsettiği bir olaydan Dukas'ta da bahsediliyorsa Dukas'taki ilgili yeri R. Maisano göstermiştir. İtalyanca tercüme kısmında ise her olayın kronolojisini satır kenarlarına eklemiştir. R. Maisano tek numaralı sayfalarda Yunanca, çift numaralılarda İtalyanca metni birebir dizgiyle yayınlamıştır. Eserin sonunda ise kapsamlı bir Yunanca indeks ve asıl önemlisi Sfrancis'e özgü dil özelliklerinin daha iyi anlaşılması için gramer ve söz dizim indeksi (Index Graecitatis) hazırlamıştır. Bu kısım metni tercüme edecekler için bir rehber niteliğindedir. Oysa Levent Kayapınar'ın tercümesinde bu özelliklerin

hiçbiri söz konusu değildir. Sadece Yunanca metni satır numaralarını göstermeden yayınlamıştır. Dolayısıyla tercümenin doğruluğundan şüphe edecek veya kontrol edebilecek bir araştırmacı, yapılan dizginin bu haline hiç bakmadan doğrudan R. Maisano'yu kullanacaktır. Sonuç olarak Yunanca bilmeyen Türk araştırmacılar sadece Türkçe tercümeyle güvenmek zorundadır. Dolayısıyla Yunanca metni basmanın çok da anlamı kalmamaktadır. Diğer yandan, ille de Yunanca metin yayınlanacaksa R. Maisano'nun yayınına uygun şekilde yapılması hiç olmazsa Yunanca bilen araştırmacıya faydalı olurdu.

Ayrıca çevirmen R. Masiano'dan aynen alarak çeviri metnin sayfa kenarlarına kronolojiyi eklemiştir. Dolayısıyla Sfrancis'te verilen kronolojiyi doğrulamaya gerek görmeden ve Maisano'nun yöntemini anlamadan aynen aktarmıştır. Örneğin Bizans takvimine göre 6912 yılı Miladi 1403 yılına rastlamasına rağmen, R. Maisano'nun doğru tespiti olarak sayfa kenarına 1403–1413 olarak eklemiş, ancak kontrol etme gereği duymadan kendi tercümesinde 6912 yılını köşeli parantez içinde 1402 yılı olarak tespit etmiştir. (s. 36). Ancak Kayapınar'ın Masiano'nun kronolojisini aynen aktarırken düştüğü asıl hatası Maisano'nun doğru tespitlerini kullanırken onun köşeli parantezle belirterek metin içinde yaptığı ilave ve değişiklikleri anlamayıp, metin içinde Sfrancis'in verdiği tarihlerle çelişki yaratması ya da hatalı çevirmesidir. Buna iyi bir örneklerden biri (s. 42, IV), Sfrancis 21. yılın Temmuz ayı, yani 1413 tarihini vermiştir. Maisano, başka kaynakların verileri ışığında sayfa kenarında köşeli parantez içinde 25 Temmuz 1414 tarihi vermiş. Kayapınar bu tarihi kullanınca, metnin içinde de 6921=1413 yerine 6921=1414 yazmış. Dolayısıyla kronolojiyi kontrol etmeden aynen aktardığı açıkça anlaşılmaktadır.

Bir diğer örnekte ise, kontrol etmeden aynen aktarması nedeniyle R. Masiano'nun 1422 olarak tespit ettiği doğru tarihin Sfrancis'in metninde "aynı yılda" ifadesiyle bir önceki olayın tarihi olan 1421 yılını kastettiğini anlamamış olduğu görünmektedir. (s. 66, IX, 4). Bu tür örnekler çoğaltılabilir ancak asıl önemli olan çevirmenin izlediği metodolojinin çeviri hatalarına da yol açmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu eserin pek çok Batı diline tercümesi, yayını ve eser hakkında incelemeler mevcuttur. Dolayısıyla bu eserin orijinal dili Yunancadan Türkçeye doğru bir şekilde tercüme edilmesinde elimizde bolca yardımcı kaynak mevcuttur. Bu tür kaynakların tercümesinde, dile hâkim olmak yeterli değildir. Sıklıkla, kaynağın yazarının üslubu ve dili kullanımı, dilin dönemsellik özellikleri gibi pek çok etken nedeniyle anlam kaymalarına veya muğlâk ifadelerle rastlanmaktadır. Yani, araştırma yapmadan sadece sözlük anlamı veya

tahminlerle tercüme yapmak önemli hatalara neden olabilmektedir. Bu örneklerden bazılarında söz konusu ettiğimiz tercümede rastlamaktayız. Bu duruma açık bir örnek, Sfrancis'in (s. 70, XI,2) II. Murad'ın kardeşi Mustafa'nın 30 Eylül 1422 tarihinde İstanbul'a gelerek ertesi gün Bizans İmparatoru Manuel II. Palaiologos ile görüşmesi ve aynı gün Manuel'e felç inmesini anlattığı olaydır. Sfrancis burada ayrıntılı kronoloji kaydetmiştir. Çevirmen bu kısımda şöyle bir tercüme yapmıştır: “*Aynı gün kahvaltıdan sonra aziz İmparator Manuil'e felç indi*”. Yunanca metinde μετὰ τὸ ἄριστον (meta to ariston) olarak yazan bu kısmın esasen tercüme edildiği gibi “kahvaltıdan sonra” değil “öğle yemeğinden sonra” olması gerekmektedir. İlk bakışta önemsiz bir tercüme hatası gibi görülmektedir. Ancak, neden bu hataya düşüldüğüne kısaca göz attığımızda esasen metodolojinin eksikliği ve özensiz bir çalışmanın sebep olduğu görülmektedir. Öncelikle, çevirmenin tam da bu cümlelerin sonuna eklediği dipnotta gösterdiği eseri anlamadığı veya hiç görmediği anlaşılmaktadır. Burada John W. Barker'ın, Manuel II Palaiologos üzerine yazdığı eserine atıfta bulunmaktadır.<sup>9</sup> J. Barker bu olayı yorumladığı sayfanın 119 numaralı dipnotunda açıkça Sfrancis'teki bu ifadenin “kahvaltıdan sonra” olarak yorumlanamayacağını belirtmiştir (not “after breakfast”, μετὰ τὸ ἄριστον, as Sphrantzes says). J. Barker buradaki çevirinin “kahvaltıdan sonra” olamayacağını, Bizans Kısa Kroniklerindeki aynı olaya dair verilen bilgilerden yola çıkarak bu sonuca varmıştır. Diğer yandan, yukarıda bahsettiğimiz en muteber Sfrancis yayınlarının ikisinde de, bu cümle “öğle yemeğinden sonra” şeklinde tercüme edilmiştir. Sadece Philippides'in “after breakfast” olarak çevrildiği görülmektedir. Barker'ın buradaki itirazının Philippides'in çevirisine yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak J. Barker, Kısa Kroniklerdeki bilgileri gördüğünden, Sfrancis'in yanıldığını anlamış ve düzeltmiştir. Üstelik bugün elimizde Bizans Kısa Kroniklerinin bir külliyatının yayınlanmış hali bulunmaktadır. Eğer L. Kayapınar, zahmet ederek bu kroniklere bakmış olsaydı aynı olaydan bahseden Kr. 13/5–6–7 numaralı notların olayın saatlerini dahi kaydettiğini görecekti.<sup>10</sup> Yani, Mustafa'nın ne zaman İstanbul'a geldiği, ne zaman imparatorun yanına çıktığı, imparatora saat kaç civarı yarı felç indiği ayrıntılarıyla bu notlarda anlatılmaktadır. Basit bir mantık karşılaştırmasıyla imparatora felç inmesinin kahvaltıdan hemen sonra olamayacağını anlayabilirdi. Veya bugün Ortaçağ Yunancası'nı kapsayan muteber Yunanca sözlüklerden birine, mesela Emmanuel Kriaras'ın sözlüğüne göz atmış olsaydı bu kelimenin öğlen

<sup>9</sup> Çevirmen bu eserin ismini de hatalı yazmıştır. Doğrusu şöyle olacaktır. John W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391–1425): A Study in Late Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey, 1969, s. 367.

<sup>10</sup> Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, c. I, Wien 1975, s. 117.

yemeğini kastettiğini rahatlıkla görebilirdi. Dolayısıyla basit gibi görünen bu hata çevirmenin metodolojisinin zayıflığını açıkça ortaya çıkarmaktadır. Kronolojileri Maisano'dan eklerken, çevirilerinde de kontrolsüz bir şekilde İngilizce tercümesinden aynen aktardığı da ortaya çıkmaktadır. Ancak bu çeviriden faydalandığını da hiçbir dipnotta göstermediğini de yukarıda belirtmiştik.

Benzer bir sorun ise, çevirmenin, bazı yerlerde meseleyi tam olarak anlamadığında çeviride “yuvarlama” yöntemine başvurmasıdır. Örneğin, II. Murad'ın 1446'daki Patra şehrini ele geçirmesini anlatan Sfrancis, şehrin iç kalesinin ele geçirilmediğini ima ederek sadece şehrin ele geçirildiğini vurgulamaktadır (s. 218, XXVIII, 3). Çevirmen burayı “sadece merkezini ele geçirdi” şeklinde yuvarlayarak Sfrancis'in vurguladığı bu ayrımı açıklama gereği dahi duymamaktadır. Üstelik Sfrancis'in V. Grecu yayınında, bu vurgu biraz daha güçlü olmasına rağmen bunun farkında olmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, amacımız burada incelediğimiz eserin bütün hatalarını ayrıntılarıyla ele almak değildir. Böyle olsaydı elbette daha fazla yazılabilirdi. Bu incelemeyi yaparken, bir çalışmanın tamamen eksiksiz ve hatasız olması gerektiğine dair bir ön yargıdan hareket etmedik. Elbette basılı bilimsel çalışmalarda eksik ve hataların olması son derece doğaldır. Önemli olan bu çalışmayı bilimsel metot ve etik kurallarına uygun, titiz ve okuyucuyu ciddiye alarak yapmaktır. Burada gösterdiğimiz örnekler eseri çeviren ve notlandıran L. Kayapınar'ın yeterince titiz çalışmadığını ve bilimsel etik kurallarına da uymadığını açıkça göstermektedir. Çevirmenin *Önsözünde* ifade ettiği gibi bu eserin “Türkiye'deki Bizantoloji çalışmalarıyla XV. yüzyıl Osmanlı-Bizans tarihi araştırmalarına yeni bir heyecan” getireceği iddiasını kabul etmek oldukça zordur. Aksine, bu haliyle Türkiye'de son zamanlarda âdet olan “ben yaptım oldu” türü özensiz çalışmalardan biri sayılabilir. Türkiye'de Bizans çalışmaları birikiminin yok denecek kadar az olduğunu iddia eden çevirmenin, en azından bu çalışmalarda bilim etiğine özen gösterildiğini anlamak adına yeniden incelemesini tavsiye ederim.